

Денис С. Фролов*

ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

У статті здійснено аналіз теоретичних та практичних засад діяльності банківських установ на фондовому ринку України. Банки є системоутворюючими суб'єктами фінансового ринку України, тому володіють значним фінансовим потенціалом. Це обумовлює їх активну участь у роботі фондового ринку, де вони здійснюють інвестиційну діяльність та надають банківські інвестиційні послуги. Окреслено різницю між цими видами діяльності та описано нормативно-правові засади кожної з них. Відзначено роль такої діяльності банків, що проявляється у функціях та перевагах, що здобуває банк, здійснюючи операції на фондовому ринку. Проаналізовано показники інвестиційної активності банківських установ на фондовому ринку України.

Оцінено інвестиційну активність банківських установ на фондовому ринку та їх кредитну діяльність. Зроблено припущення, що нарощення обсягу інвестицій банків відбувається за рахунок скорочення обсягів кредитування економіки, що розцінюється, як негативний тренд. Проведено оцінку інструментарної структури банківських інвестицій на фондовому ринку та встановлено, що домінуючим сегментом інвестиційних операцій є вкладення в облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), які характеризуються низьким рівнем ризику та високою дохідністю. Натомість операції з корпоративними цінними паперами залишаються недостатньо розвиненими, що пов'язано з високими ризиками та недостатньою привабливістю цих інструментів у вітчизняних умовах.

Також проаналізовано динаміку зміни структури активів банківської системи, акцентуючи увагу на збільшенні частки інвестиційних операцій у цінні папери. Це відображає тенденцію до оптимізації банківських активів, спрямовану на підвищення їх стабільності та рентабельності. Особливу увагу приділено нормативному регулюванню інвестиційної діяльності банків, яке створює обмеження та водночас зужує можливості диверсифікувати власний портфель.

Ключові слова: фондовий ринок; цінні папери; банківські установи; інвестиційна діяльність; операції з цінними паперами; державні облігації; активи банку; кредитування.

Рис. 2. Літ 11.

DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-282-113-121

Denys Frolov

ACTIVITIES OF BANKING INSTITUTIONS IN THE STOCK MARKET OF UKRAINE

The article analyzes the theoretical and practical foundations of the activities of banking institutions in Ukraine's stock market. Banks, as systemically important entities within Ukraine's financial market, possess significant financial potential, which underpins their active participation in the stock market. This participation includes conducting investment activities and providing banking investment services. The study delineates the differences between these types of activities and describes the regulatory framework governing each. The role of such activities is emphasized, highlighting the functions and advantages banks gain through stock market operations. Indicators of the investment activity of banking institutions in Ukraine's stock market are examined.

A comparison is drawn between the investment activity of banking institutions in the stock market and their credit activities. It is hypothesized that the increase in bank investments is occurring at the expense of reduced credit volumes to the economy, which is identified as a negative trend.

* State Research Institute for Informatization and Economic Modeling, Ukraine.

An assessment of the instrumental structure of banks' investments in the stock market reveals that investments in domestic government bonds (DGBs) dominate. These instruments are characterized by low risk and high returns. Conversely, operations with corporate securities remain underdeveloped, due to high risks and the limited attractiveness of these instruments under domestic conditions.

The dynamics of changes in the structure of bank system assets are also analyzed, with a focus on the growing share of investment operations in securities. This trend reflects the optimization of bank assets aimed at enhancing their stability and profitability. Particular attention is paid to the regulatory framework for banks' investment activities, which, while providing operational guidelines, simultaneously limits the potential for banks to expand their investment portfolios.

Keywords: stock market; securities; banking institutions; investment activities; securities transactions; government bonds; bank assets; lending.

Peer-reviewed, approved and placed: 20.12.2024.

Постановка проблеми. Банкоорієнтована модель фінансового ринку, яка сформувалась в Україні сприяла розташуванню банків в центрі інвестиційних ланцюгів. Банківські установи, які окрім виконання функцій пов'язаних з постачанням економіки фінансовими ресурсами, сьогодні перетворюються на фінансові супермаркети з широкою диверсифікацією послуг та операцій. Володіючи значним ресурсним потенціалом, який в Україні зберігся навіть під час війни, банки продовжують залишатися ключовими суб'єктами на фондовому ринку. До того ж це дозволяє їм перерозподілити ризики інвестицій. Проте фінансові можливості банківських установ є всеодно обмеженими, тому важливим науковим та практичним завданням є організація діяльності банківських установ на фондовому ринку без деструктивного впливу на кредитні можливості банків. Саме це питання перебуває у площині даного наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика оцінки діяльності банківських установ на фондовому ринку є широкою, адже може розглядатися, як під кутом макроекономічних оцінок, так і з позиції самих установ. Динамічність змін нормативно-правового середовища реалізації банківської діяльності на фондовому ринку, обмеженість самого фондового ринку та фінансова нестабільність в державі актуалізує постійні наукові пошуки в даному напрямку. Проте ряд наукових праць містять фундаментальні засади даної теми. Серед них: Вергелюк Ю. [6, 10], Компанієць І. [2], Коваленко Ю., Коваленко В., Примостка А. [4], Татарин Н. [11], Юрченко І. [11], Черкасова С. [3, 9], Черевик Н. [2].

Мета дослідження полягає в окресленні основних особливостей здійснення банками інвестиційної діяльності на фондовому ринку України, що дозволить виявити проблеми пов'язані з цим.

Основні результати дослідження. Будучи активними учасниками фондового ринку банківські установи України здобувають можливість розширити власну інвестиційну діяльність та диверсифікувати ризики. При цьому в порівнянні з банківськими установами в світі, інвестиційна діяльність на фондовому ринку є менш активною та дещо обмеженою. З одного боку, це пов'язано з обмеженістю інструментарної структури фондового ринку України, з іншого — державний регулятор встановлює деякі обмеження на

банківські вкладення у фінансові інструменти, що знаходить своє відображення в діючих нормативах Національного банку України. На фондовому ринку України банки виступають як інвестори і як фінансові посередники (рис. 1).

Інвестуючи кошти в цінні папери банки керуються рядом нормативно-правових документів. «Банк має право придбати акції (частки, паї) юридичної особи, що становлять або у сукупності становитимуть 10 і більше відсотків її статутного капіталу, за умови попереднього отримання письмового дозволу Національного банку України на таке придбання у визначеному ним порядку.

Рис. 1. Банки на фондовому ринку, побудовано автором

Банк має право придбати акції (частки, паї) юридичної особи, що становлять або у сукупності становитимуть 10 і більше відсотків її статутного капіталу, без отримання письмового дозволу Національного банку України у разі, якщо:

1) акції (частки, паї) у юридичній особі набуваються у зв'язку з реалізацією банком права заставодержателя та/або в рахунок погашення заборгованості перед банком за здійсненими банківськими операціями, наданими фінансовими послугами, за умови що банк не утримуватиме їх більше одного року;

2) акції набуваються банком за договором андеррайтингу, за умови що банк не утримуватиме їх більше одного року » [1].

Звертаючись до сутності інвестиційної діяльності банківських установ на фондовому ринку підкреслимо, що не сформувалось єдиного бачення. Інколи науковці ототожнюють поняття інвестиційної та кредитної діяльності вважаючи останню типом інвестицій. Проте в межах даного дослідження ми дотримуємось позиції, що діяльність банків на фондовому ринку – це інвестиційна діяльність, яка передбачає вкладення коштів у цінні папери від свого імені і за свій рахунок. Слід погодитися з думками, що основною формою банківських інвестицій є фінансові інвестиції та вкладення капіталу у придбання нематеріальних активів [2]. У цьому визначенні науковці не виключають можливості реалізації банками і інших видів інвестицій поза

межами фондового ринку. Інші ж науковці стверджують, що інвестиційна діяльність банку передбачає вкладення інвестиційних ресурсів в цінні папери для формування їх портфеля [3, с.52].

Цілком обґрунтованим є твердження, що банківський кредит, зокрема інвестиційний, реалізує інвестиційну функцію, проте його не можна віднести безпосередньо до інвестиційної діяльності. Але в межах даного дослідження інвестиційна діяльність банків розглядається саме в межах фондового ринку. На фондовому ринку банки здійснюють операції для реалізації наступних функцій: одержання прибутку; урізноманітнення діяльності; підтримання ліквідності; мінімізація ризиків інвестиційного портфелю банківської установи. Такі думки підтверджуються в дослідженнях провідних українських науковців. Примостка А.О. визначає, що «портфель цінних паперів банку, крім отримання доходів, виконує інші важливі функції, серед яких: зниження ризиків за рахунок диверсифікації портфеля активів; підтримання ліквідності; можливість використання як застави; зниження податкових виплат; забезпечення гнучкості портфеля активів, адже за потреби банк може швидко реструктурувати свій баланс за рахунок продажу чи купівлі цінних паперів; стабілізація доходів банку незалежно від фаз ділового циклу: коли процентні ставки на ринку знижуються, дохідність процентних цінних паперів зростає, і навпаки; поліпшення фінансових показників діяльності банку, оскільки цінні папери в цілому мають вищу якість порівняно з іншими активами» [4].

Окрім зазначених функцій, які фокусуються саме на перевагах, що здобуває банк здійснюючи операції на фондовому ринку, можна запропонувати перелік функцій, які реалізуються на макроекономічному рівні, що дасть змогу відповісти на питання «що дає економіці банківська діяльність на фондовому ринку?». Макроекономічні функції інвестиційної діяльності банків на фондовому ринку проявляються у стимулюванні економічної активності, розвитку фінансового ринку (зокрема ринків капіталу та фондового ринку), підвищенні інвестиційної привабливості країни, зміцненні інституційного забезпечення та забезпеченні стабільності банківської системи.

Реалізуючи свою діяльність на фондовому ринку та діючи в інтересах третіх осіб – своїх клієнтів, банк виступає як посередник на фондовому ринку та надає банківські інвестиційні послуги. Відповідно до чинного законодавства України банківські інвестиційні послуги на фондовому ринку можна розділити на основні та додаткові. Серед основних: «субброкерські послуги; брокерські послуги; дилерські послуги; послуги з управління портфелем фінансових інструментів; інвестиційне консультування; андеррайтинг та/або послуги з розміщення з наданням гарантії; послуги з розміщення без надання гарантії. Додатковими послугами слід вважати зберігання фінансових інструментів та коштів клієнтів а також розпорядження фінансовими інструментами та коштами клієнта, які є предметом забезпечення; надання клієнтам кредитів та позик для укладення за участю або посередництвом такої інвестиційної фірми деривативних контрактів та вчинення правочинів щодо фінансових інструментів; надання клієнтам консультацій з питань фінансування їхньої господарської діяльності,

стратегії розвитку, інших пов'язаних питань, надання послуг та консультацій щодо реорганізації або купівлі корпоративних прав юридичних осіб; послуги, які передбачають здійснення валютних операцій, у випадках, пов'язаних з наданням інвестиційною фірмою послуг своєму клієнту; проведення інвестиційних досліджень та фінансового аналізу або надання будь-яких інших загальних рекомендацій, пов'язаних з проведенням операцій з фінансовими інструментами; послуги, пов'язані з андеррайтингом; надання гарантій щодо виконання зобов'язань перед третіми особами за договорами, що укладаються від імені клієнта такої інвестиційної фірми» [5].

Досить часто науковці ототожнюють інвестиційні послуги із діяльністю на ринку цінних паперів. Перш за все, це пов'язано з тим, що дійсно послуги пов'язані із діяльністю на ринку цінних паперів займають більшу частку інвестиційних послуг на фінансовому ринку, адже така діяльність вимагає наявності ліцензії, спеціальних договорів або ж відповідних компетентностей. З цих причин власник капіталу часто не може самостійно реалізовувати свої інвестиційні наміри на ринку [6].

Здійснюючи діяльність на фондовому ринку банки України зобов'язані дотримуватися нормативів: 1) норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11); 2) норматив загальної суми інвестування (Н12). Перший норматив характеризується, як відношення розміру коштів, які інвестуються на придбання акцій за кожною установою до регулятивного капіталу. Він повинен становити менше/рівне 15%. Норматив Н12 характеризується, як відношення суми коштів, що інвестуються на придбання акцій юридичної особи до регулятивного капіталу. Ліміт показника становить менше/рівне 60% [7].

Для оцінки основних тенденцій діяльності банківських установ на фондовому ринку України звернемося до показників, які характеризують обсяг здійснених банками операцій з цінними паперами на тлі операцій, що описують обсяг кредитних вливань в економіку (рис.2).

Обсяг операцій з цінними паперами та фінансовими інвестиціями банків України з 2018 року збільшується в абсолютному розмірі щорічно. При цьому спостерігається нарощення частки цінних паперів та фінансових інвестицій у загальних активах банківської системи. Це свідчить про зацікавленість банків в таких операціях. Натомість синхронно з нарощенням обсягу операцій з цінними паперами та фінансовими інвестиціями відбувається зменшення обсягу банківського кредитування та, відповідно, його частки в загальних активах. Можна припустити, що це зменшення відбувається на фоні більш привабливих умов операцій з цінними паперами в порівнянні з банківським кредитуванням.

Інвестиційна активність банків на фондовому ринку має на меті реалізацію низки важливих завдань, зокрема підвищення прибутковості, забезпечення ліквідності фінансових установ, збереження капіталу від інфляційного знецінення, ефективне використання коштів не залучених до кредитування, а також створення дочірніх структур і формування банківських груп. Близько половини сукупних активів банків становлять цінні папери та фінансові інвестиції. Водночас частка виданих банками кредитів значно

скоротилася протягом аналізованого періоду, досягнувши на початок 2024 року рекордно низького рівня – 34%.

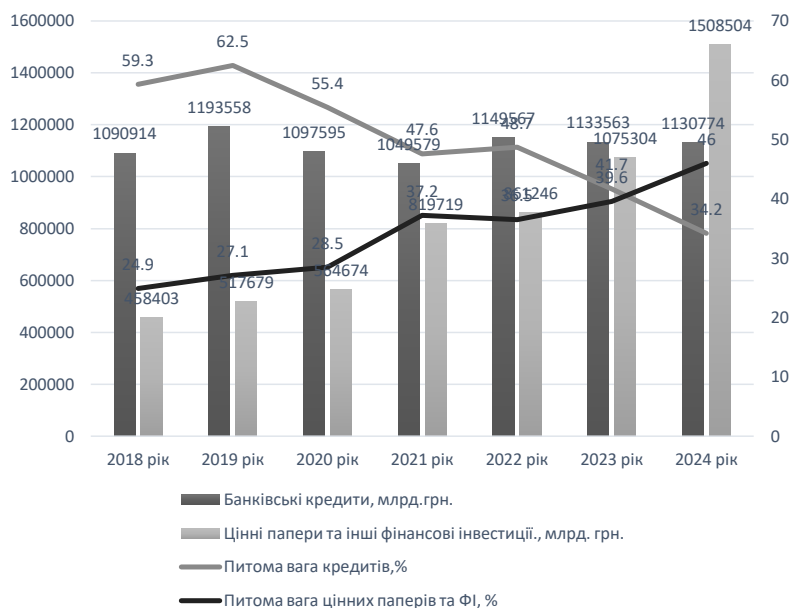

Рис. 2. Динаміка показників інвестиційної активності банківських установ на фондовому ринку на тлі виданих кредитів у 2018-2024 рр., побудовано автором за даними [8]

В цьому контексті слушними є думки Черкасової С.В., яка стверджує, що «у вітчизняних реаліях активізація банківської інвестиційної діяльності на фондовому ринку співпадає з періодами падіння у суспільстві попиту на кредитні послуги та зростання ціни капіталу. Банківські установи активно інвестують в державні цінні папери, проте втрачають інтерес до вкладень в корпоративні інструменти, чим послаблюють свій вплив на процеси перерозподілу капіталу в суспільстві та забезпечення ефективного використання інвестиційних ресурсів» [9].

Найвагомішу частку в інвестиціях банків на фондовому ринку становлять вкладення у державні боргові цінні папери – ОВДП, частка яких у портфелях банків варіювалася від 50% до 85%. Водночас операції з вкладення банків в цінні папери нерезидентів досягли максимуму у 2024 році, склавши 7% портфеля. Зростання цих вкладень в абсолютних показниках було вражаючим, досягнувши 87 290 млн грн, що відповідає приросту на 442,8%. Це свідчить про значну зацікавленість банків у закордонних інвестиційних інструментах, особливо у періоди загострення економіко-політичної нестабільності в Україні, коли майже повністю відсутні низькоризикові фінансові інструменти корпоративного сегменту. У таких умовах єдиною реальною альтернативою залишаються ОВДП.

Справедливо відзначають українські науковці, що саме державні боргові фінансові інструменти є орієнтиром для трендів на кредитному ринку та задають попит на активи [10].

Важливим фактором, який спонукає банки інвестувати в облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) є їхня безризиковість, адже повернення коштів гарантується державою. Окрім цього, ОВДП характеризуються відносно високою дохідністю, про що вже згадувалося раніше. Зокрема, аналіз поточних відсоткових ставок за українськими ОВДП у порівнянні з іншими країнами свідчить, що українські облігації мають дещо вищу дохідність. У багатьох розвинених державах дохідність державних облігацій не перевищує 1%. Наприклад, у Франції цей показник дорівнює 0,271%, у Бельгії – 0,242%, у Нідерландах – 0,031%, у Японії – 0,085%, в Іспанії – 0,601%, у Португалії – 0,611%, у Швеції – 0,443%, а у Великій Британії – 0,871% [11].

Висновок. Таким чином в Україні банки є ключовими учасниками фондового ринку. Вони активно провадять діяльність з цінними паперами. При цьому відповідно до нормативних умов, банки виступають на фондовому ринку як інвестори та надавачі інвестиційних послуг. Визначено нормативно-правові засади банківської інвестиційної діяльності на фондовому ринку, а також банківської посередницької діяльності. Систематизовано трактування понять сутності інвестиційної діяльності банківських установ на фондовому ринку. Зроблено висновок, що така діяльність передбачає вкладення коштів в цінні папери від свого імені і за свій рахунок та є формою банківських інвестицій, що має чіткі відмінності від банківського кредитування.

Окрім отримання прибутку та урізноманітнення діяльності, провадячи операції з цінними паперами, банки підтримують власну ліквідність та диверсифікують ризики інвестиційного портфелю. Якщо розглядати макроекономічну роль банків на фондовому ринку, то особливо в умовах фінансової нестабільності, вони стали чи не єдиним активним учасником ринку та забезпечували його існування. Здійснюючи діяльність з цінними паперами, банки зобов'язані дотримуватись нормативів, що стосуються такої діяльності, а саме: нормативу інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11) та нормативу загальної суми інвестування (Н12). Ліміти для цих нормативів складають менше/рівне 15% та менше/рівне 60% відповідно.

Проаналізувавши обсяг операцій банків з цінними паперами та фінансовими інвестиціями виявлено тенденцію до їх збільшення в абсолютному та відносному вимірі. Оберненою є ситуація із банківським кредитуванням. Більшість операцій, що провадили банки на фондовому ринку склали операції з купівлі ОВДП, частка яких у портфелях банків варіювалася від 50 до 85%. Низькі ризики та високі ставки стали ключовими чинниками у формуванні зацікавленості банків купувати державні облігації.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш детальному вивченні впливу нормативно-правового регулювання на ефективність інвестиційної діяльності банківських установ, розробці нових механізмів залучення банків до операцій з корпоративними цінними паперами, а також аналізі взаємодії банківського сектору з іншими учасниками фінансового

ринку в контексті відновлення економіки України. Подальші дослідження також доцільно спрямувати на пошук інструментів стимулювання інвестиційної активності банків у сегменти, які сприяють економічному зростанню та модернізації національної інфраструктури.

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>

2. Черевик Н. В., Компанієць І. О. Діяльність інвестиційних банків в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Ефективна економіка. 2020. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=133>

3. Черкасова С. В. Банківська інвестиційна діяльність на вітчизняному фондовому ринку. Підприємництво і торгівля. 2019. № 24. С. 51-58. URL: <http://www.journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/30/26>

4. Примостка А. О. Агентно-орієнтоване моделювання інвестиційної діяльності банків на фондовому ринку. Дис.на здобуття ступеня к.е.н.. К.: 2015. 213с.

5. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>

6. Вергелюк Ю. Ю. Теоретичні аспекти забезпечення якості та безпеки інвестиційних послуг в Україні. Національна стійкість як стратегія забезпечення національної безпеки: воєнні виклики, і новітні концепти міжнародного безпекового середовища: [монографія]. Opole: Academy of Applied Sciences University of Management and Administration in Opole, 2023. Р. 258-268. URL: https://old.wszia.opole.pl/wp-content/uploads/2020/05/Odpornosc_narodowa.pdf

7. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 року № 368 зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text>

8. Основні показники діяльності банків. Наглядова статистика НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>

9. Черкасова С. В. Банківська інвестиційна діяльність на вітчизняному фондовому ринку. Підприємництво і торгівля. 2019. № 24. С. 51-58. URL: <http://www.journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/30/26>

10. Ганцяк М. О., Вергелюк Ю. Ю. Взаємодія банківського та боргового сегментів в умовах повоєнної трансформації фінансового простору. Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій: [монографія] / за науковою редакцією д.е.н., професора, заслуженого діяча науки і техніки України С. В. Онишко. Ірпінь : Державний податковий університет. 2023. С. 525-549. URL: <https://ir.dpu.edu.ua/handle/123456789/782>

11. Татарин Н. Б., Юрченко І. М. Вплив пандемії COVID-19 на ринок ОВДП в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. Проблеми економіки. 2021. №2 (48). С. 210–216. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2021-2_0-pages-210_216.pdf

1. Pro banky i bankivsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 07.12.2000 № 2121-III zi zminamy ta dopovnnennamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>

2. Cherevyk N.V., Kompaniets I.O. Diialnist investytsiinykh bankiv v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku. Efektyvna ekonomika. 2020. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=133>

3. Cherkasova S. V. Bankivska investytsiina diialnist na vitchyznianomu fondovomu rynku. Pidpriemnytstvo i torhivlia. 2019. № 24. S. 51–58. URL: <http://www.journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/30/26>

4. Prumostka A. O. Ahentno-oriietovane modeliuвання investytsiinoi diialnosti bankiv na fondovomu rynku. Dys.na zdobuttia stupenia k.e.n.. K.: 2015. 213 s.

5. Pro rynky kapitalu ta orhanizovani tovarchi rynky: Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 № 3480-IV zi zminamy ta dopovnnennamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>

6. Verheliuk Y. Y. Teoretychni aspekty zabezpechennia yakosti ta bezpeky investytsiinykh posluh v Ukraini. Natsionalna stiikist yak stratehiia zabezpechennia natsionalnoi bezpeky: voienni vyklyky i novitni kontsepty mizhnarodnoho bezpekovooho seredovyscha: [monohrafiia]. Opole: Academy of Applied

Sciences University of Management and Administration in Opole, 2023. P. 258–268. URL: https://old.wsia.opole.pl/wp-content/uploads/2020/05/Odpornosc_narodowa.pdf

7. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok rehuliuвання діяльності банків в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 року № 368 зі змін та доповнень. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text>

8. Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv. Nahladova statystyka NBU. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>

9. Cherkasova S. V. Bankivska investytsiina diialnist na vitchyznianomu fondovomu rynku. Pidpriemnytstvo i torhivlia. 2019. № 24. S. 51–58. URL: <http://www.journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/30/26>

10. Hantsiak M. O., Verheliuk Y. Y. Vzaiemodiia bankivskoho ta borhovoho sehmentiv v umovakh povoiiennoi transformatsii finansovoho prostoru. Finansovyi prostir Ukrainy v umovakh hlobalizatsiinykh i dehlobalizatsiinykh transformatsii: [monohrafiia] / za naukovoii redaktsiieiu d.e.n., profesora, zasluženoho diiacha nauky i tekhniky Ukrainy S. V. Onyshko. Irpin: Derzhavnyi podatkovyi universytet. 2023. S. 525–549. URL: <https://ir.dpu.edu.ua/handle/123456789/782>

11. Tataryn N. B., Yurchenko I. M. Vplyv pandemii COVID-19 na rynek OVDP v Ukraini: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku. Problemy ekonomiky. 2021. №2 (48). S. 210–216. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2021-2_0-pages-210_216.pdf